Urbanizatsiya va mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik

Sobirov Javoxir Xayrulla o‘g‘li
O‘zbekiston Milliy universiteti
Geografiya va geoaxborot tizimlari fakulteti
70530201 – Geografiya mutaxassisligi magistratura bitiruvchisi
“Global Scholar Scientific Publishing” MChJ direktori

Annotatsiya: Mazkur tezisda urbanizatsiya jarayonlari va mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Urbanizatsiya nafaqat aholining shaharlarga ko‘chishi, balki iqtisodiy o‘sish, infratuzilma rivoji, innovatsiyalar va ekologik muvozanatni ta’minlashning muhim omili sifatida ko‘rib chiqiladi. O‘zbekiston misolida shaharlarning mintaqaviy iqtisodiyotga ta’siri, hududiy tafovutlar, barqaror rivojlanish maqsadlari (SDGs) bilan uyg‘unligi yoritiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, to‘g‘ri boshqarilgan urbanizatsiya mintaqalarning iqtisodiy salohiyatini oshiradi, ish o‘rinlari yaratadi va yashash sifatini yaxshilaydi, lekin nazoratsiz o‘sish ekologik va ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Tezisda O‘zbekistonning 2030-yilgacha urbanizatsiya darajasini 60 foizga yetkazish maqsadi, ikkinchi darajali shaharlar rivoji va yashil shahar konsepsiyasi bo‘yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: urbanizatsiya, mintaqa iqtisodiyoti, barqaror rivojlanish, shahar aglomeratsiyasi, hududiy tafovutlar, yashil iqtisodiyot, infratuzilma, investitsiyalar, O‘zbekiston.

Abstract: This thesis analyzes the relationship between urbanization processes and the sustainable development of the regional economy from a scientific, theoretical and practical perspective. Urbanization is considered not only as a migration of the population to cities, but also as an important factor in ensuring economic growth, infrastructure development, innovation and ecological balance. The example of Uzbekistan highlights the impact of cities on the regional economy, regional disparities, and their compatibility with the Sustainable Development Goals (SDGs). The research results show that properly managed urbanization increases the economic potential of

regions, creates jobs and improves the quality of life, but uncontrolled growth can cause environmental and social problems. The thesis puts forward proposals on Uzbekistan's goal of increasing the level of urbanization to 60% by 2030, the development of secondary cities and the concept of a green city.

Keywords: urbanization, regional economy, sustainable development, urban agglomeration, territorial disparities, green economy, infrastructure, investments, Uzbekistan.

Аннотация: В данной диссертации анализируется взаимосвязь между процессами урбанизации и устойчивым развитием региональной экономики с научной, теоретической и практической точек зрения. Урбанизация рассматривается не только как миграция населения в города, но и как важный фактор обеспечения экономического роста, развития инфраструктуры, инноваций и экологического баланса. Пример Узбекистана подчеркивает влияние городов на региональную экономику, региональные диспропорции и их соответствие Целям устойчивого развития (ЦУР). Результаты исследования показывают, что правильно управляемая урбанизация повышает экономический потенциал регионов, создает рабочие места и улучшает качество жизни, но неконтролируемый рост может вызывать экологические и социальные проблемы. В диссертации выдвигаются предложения по достижению цели Узбекистана по увеличению уровня урбанизации до 60% к 2030 году, развитию городов второго эшелона и концепции «зеленого города».

Ключевые слова: урбанизация, региональная экономика, устойчивое развитие, городская агломерация, территориальные диспропорции, зеленая экономика, инфраструктура, инвестиции, Узбекистан.

Kirish

Zamonaviy dunyoda urbanizatsiya global rivojlanishning asosiy tendensiyalaridan biri hisoblanadi. Jahon Banki va Osiyo Taraqqiyot Banki ma’lumotlariga ko‘ra, urbanizatsiya mamlakatlarning iqtisodiy o‘sishi, inson kapitalining rivojlanishi va barqarorlikka erishishida muhim rol o‘ynaydi [1, 9-12-betlar]. O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda urbanizatsiya davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Prezident Sh.M. Mirziyoyev tashabbusi bilan 2019-yildan boshlab urbanizatsiyani jadallashtirish, 2030-yilgacha uning darajasini 60 foizga yetkazish vazifasi qo‘yildi [2].

Urbanizatsiya va mintaqa iqtisodiyoti o‘rtasidagi bog‘liqlik murakkab va ko‘p qirralidir. Bir tomondan, shaharlar iqtisodiy o‘sishning “dvigateli” bo‘lib, ishlab chiqarish, xizmatlar, innovatsiyalar va investitsiyalarni jamlaydi. Ikkinchi tomondan, nazoratsiz urbanizatsiya hududiy tafovutlarni kuchaytirishi, ekologik muammolarni keltirib chiqarishi va qishloq joylarining “bo‘shab ketishi”ga olib kelishi mumkin [3, 15-20-betlar].

Mazkur tezisning maqsadi – urbanizatsiya va mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni O‘zbekiston sharoitida chuqur tahlil qilish, muammolarni aniqlash va amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning dolzarbligi mamlakatda aholi sonining o‘sishi (2030-yilga qadar 50 millionga yaqinlashishi kutilmoqda) va “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida barqaror iqtisodiy o‘sishga alohida e’tibor qaratilganligi bilan bog‘liq [4].

Asosiy qism

Urbanizatsiya tushunchasi va uning iqtisodiy mohiyati

Urbanizatsiya – bu aholining shaharlarda to‘planishi, shahar turmush tarzi va iqtisodiy faoliyatning kengayishi jarayonidir. Tor ma’noda u shahar aholisi ulushining o‘sishini, keng ma’noda esa ijtimoiy-iqtisodiy, demografik va madaniy o‘zgarishlarni anglatadi [5, 45-50-betlar]. Jahon miqyosida 2000-yilda shahar aholisi 51,2 foizni tashkil etgan bo‘lsa, hozirda bu ko‘rsatkich 55 foizdan oshdi. Rivojlangan mamlakatlarda esa 75-90 foizga yetadi [5].

O‘zbekistonda urbanizatsiya darajasi rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra taxminan 50-53 foiz atrofida. Bu ko‘rsatkich o‘xshash rivojlanish darajasidagi mamlakatlarga nisbatan pastroq. Aholining tabiiy o‘sishi yuqori bo‘lishiga qaramay, shaharlarning iqtisodiy salohiyati to‘liq ochilmagan [1, 25-30-betlar; 6].

Mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi konsepsiyasi

Barqaror rivojlanish – bu iqtisodiy o‘sishni ijtimoiy farovonlik va ekologik muvozanat bilan uyg‘unlashtirish jarayonidir. BMT ning Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDGs) doirasida 11-maqsad “Barqaror shaharlar va aholi punktlari” deb belgilangan. Mintaqaviy darajada barqarorlik iqtisodiy o‘sish, ish o‘rinlari yaratish, infratuzilma, ta’lim, sog‘liqni saqlash va ekologik xavfsizlikni o‘z ichiga oladi [7, 12-18-betlar].

O‘zbekistonda mintaqalar o‘rtasida iqtisodiy tafovutlar mavjud. Toshkent va uning atrofidagi hududlar mamlakat YaIMning katta qismini beradi, qolgan viloyatlar

esa qoloqroq rivojlanmoqda. Bu holat urbanizatsiyaning notekis kechishi bilan bog‘liq [3, 40-45-betlar].

Urbanizatsiya va mintaqa iqtisodiyoti o‘rtasidagi bog‘liqlik mexanizmlari Urbanizatsiya mintaqa iqtisodiyotiga quyidagi yo‘llar orqali ta’sir qiladi:

- **Agglomeratsiya effektlari.** Shaharlarda ishlab chiqarish va xizmatlarning to‘planishi mehnat unumdorligini oshiradi, innovatsiyalarni rag‘batlantiradi. Jahon tajribasida (Braziliya, Malayziya, Turkiya) yirik shaharlar YaIM o‘sishining asosiy manbai bo‘lgan [1, 55-60-betlar].

- **Investitsiyalar va infratuzilma.** Shaharlar investitsiyalarni jalb qiladi, transport, energiya, raqamli infratuzilmani rivojlantiradi. O‘zbekistonda “Yangi O‘zbekiston” massivlari va uy-joy qurilishi dasturlari shu yo‘nalishda ishlamoqda [8].

- **Mehnat bozori va inson kapitali.** Urbanizatsiya malakali ishchi kuchini shaharlarga jalb qiladi, ta’lim va sog‘liqni saqlash sifatini oshiradi. Lekin bu jarayon qishloq joylarida kadrlar yetishmovchiligiga olib kelishi mumkin [9, 78-85-betlar].

- **Ekologik va ijtimoiy jihatlar.** Nazoratsiz o‘sish (sprawl) infratuzilma xarajatlarini oshiradi, ekologik yukni kuchaytiradi. Yashil shaharlar konsepsiyasi (Toshkent va Samarqandning FAO Green Cities Network ga qo‘shilishi) barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi [10].

O‘zbekistonda urbanizatsiya hozircha iqtisodiy o‘sish bilan to‘liq bog‘lanmagan. Shaharlar mahsuldorligi past, struktural o‘zgarishlar sekin kechmoqda. Qishloq xo‘jaligining YaIMdagi ulushi hali ham yuqori [1, 70-75-betlar].

O‘zbekiston tajribasi va muammolar: 2017-yildan boshlab urbanizatsiya siyosati faollashdi. 2019-yildagi Prezident farmoni yangi avlod urbanizatsiya siyosatiga asos soldi. 2025-yilda Urbanizatsiya va uy-joy bozorini barqaror rivojlantirish milliy qo‘mitasi tashkil etildi [8; 11]. Maqsad – 2030-yilgacha urbanizatsiya darajasini 60 foizga yetkazish, ikkinchi darajali shaharlarni (Samarqand, Buxoro, Qarshi, Urganch, Nukus va boshqalar) rivojlantirish [3, 90-95-betlar].

Muammolar:

- Hududiy tafovutlarning kuchayishi.

- Shaharlarning “kengayib ketishi” (sprawl) va xizmatlarning qimmatlashishi.

- Arzon uy-joy yetishmovchiligi.
- Ekologik yuk va iqlim o‘zgarishiga chidamlilikning pastligi.

Muhokama

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, urbanizatsiya va mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi o‘rtasida ikki tomonlama bog‘liqlik mavjud. Ijobiy tomoni – iqtisodiy o‘sish, ish o‘rinlari, innovatsiyalar. Salbiy tomoni – agar boshqarilmasa, tafovutlar, ekologik va ijtimoiy muammolar kuchayadi.

Jahon Banki va ADB hisobotlarida O‘zbekiston uchun “polycentric” (ko‘p markazli) rivojlanish modeli tavsiya etiladi: Toshkent bilan bir qatorda o‘rta va kichik shaharlarni rivojlantirish [1; 3]. Bu mintaqaviy tenglikni ta’minlaydi. Yashil iqtisodiyot, “15 daqiqalik shahar”, smart-city yondashuvlari barqarorlikni oshiradi.

Mahalliy olimlar (Nizomov, Toshev va boshqalar) mintaqaviy iqtisodiyotda barqarorlikni ta’minlashda turizm, investitsiyalar va inson kapitali muhimligini ta’kidlaydi [7; 12, 30-40-betlar].

Xulosa va takliflar

Urbanizatsiya mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi uchun kuchli vosita bo‘lishi mumkin, lekin faqat ilmiy asoslangan, kompleks yondashuv bilan. O‘zbekistonda urbanizatsiya darajasini oshirish bilan birga, uning sifatini (yashash qulayligi, ekologik xavfsizlik, inklyuzivlik) ta’minlash zarur.

Takliflar:

1. Ikkinchi darajali shaharlar va viloyat markazlarini rivojlantirish dasturlarini kuchaytirish.
2. Yashil va smart-shahar standartlarini joriy etish, FAO Green Cities Network tajribasini kengaytirish.
3. Arzon va sifatli uy-joy qurilishini jadallashtirish, renovatsiya dasturlarini kengaytirish.
4. Hududiy investitsiya jozibadorligini oshirish, infratuzilmani modernizatsiya qilish.
5. Urbanizatsiya jarayonlarini monitoring qilish va barqaror rivojlanish indikatorlarini ishlab chiqish.

6. Qishloq va shahar o‘rtasidagi bog‘liqlikni kuchaytirish, qishloq joylarida ish o‘rinlari yaratish.

Ushbu chora-tadbirlar amalga oshirilsa, urbanizatsiya O‘zbekistonning barqaror iqtisodiy o‘sishining asosiy omiliga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Bank. The Time is Now: How Can Uzbekistan Leverage Urbanization as a Driver of Sustainable Development? Washington, 2022. – 120 b.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 10-yanvardagi “Urbanizatsiya jarayonlarini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.

3. Asian Development Bank. Harnessing Uzbekistan’s Potential of Urbanization: National Urban Assessment. Manila, 2021. – 84 b.

4. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. Toshkent, 2023.

5. Qomus.info. Urbanizatsiya haqida. – Toshkent, 2024.

6. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma’lumotlari (stat.uz).

7. Norova S. Mintaqalar barqaror rivojlanishini ta’minlashning asosiy yo‘nalishlari // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. 2025. №11. – 389-395-betlar.

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 20-noyabrdagi “Urbanizatsiya va uy-joy bozorini barqaror rivojlantirish milliy qo‘mitasi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.

9. Zokirov S.S. O‘zbekistonda urbanizatsiya jarayonlarini tartibga solish tizimini takomillashtirish. Dissertatsiya. Toshkent, 2021. – 150 b.

10. Gazeta.uz. Toshkent va Samarqand FAO Green Cities Network a’zosi bo‘ldi. 2026-yil.

11. UZA. Urbanizatsiya va uy-joy bozorini barqaror rivojlantirish milliy qo‘mitasi tashkil etiladi. 2025.

12. Toshev N. Mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida turizm sohasining iqtisodiy samaradorligini oshirishning metodologik asoslari. Qarshi, 2026. – 45-60-betlar.

13. Nizomov A. Mintaqaviy iqtisodiyot asoslari. Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. – 200 b.

14. Rahmonov H., Umirov A. Shahar iqtisodiyoti: urbanizatsiya, uy-joy bozorlari va barqaror rivojlanish // Nazariy va amaliy fanlardagi ustuvor islohotlar. 2024. №4. – 199-201-betlar.

GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING